

Åbomylnt i svenska fynd

Magisteruppsats i arkeologi med numismatisk inriktning

Stockholms universitet

HJ-2012

Av: Eeva Jonsson

Handledare: Frédéric Elfvén

Abstract: This paper deals with the coins minted in Turku (Åbo) and found within the boundaries of present Sweden. The mint of Turku was in action during the reign of Erik of Pomerania (1396-1439), Christopher of Bavaria (1440-1448), Karl Knutsson Bonde (1448-1457, 1464-1465, 1467-1470) and Gustavus I (1523-1560). A material of some 421 coins has been recorded and the distribution of the coins has been analysed. The focus of the study is on the coins minted during the reign of Karl Knutsson Bonde. An attempt to establish an absolute chronology for the denomination of örtug and furthermore to examine the volume of coinage during the different periods of his reign have been made to see to what extent the coins circulated in Sweden.

Omslagsbild: Erik av Pommern, Åbo, abo. Biskopskulla kyrka, Uppland.

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	2
1.1 Bakgrund	2
1.2 Syfte och frågeställningar	4
1.3 Om myntpräglingen i Finland under medeltiden	5
1.4 Åbomyntningens forskningshistoria	5
2. MATERIALREDOVISNING	8
3. ANALYS	8
3.1 Spridningsbild – lösfynden	8
3.2 Spridningsbild – skattfynden	11
3.3 Analys – Lösfynden	12
3.4 Analys – skattfynden	13
4. DEN MEDELTIDA MYNTNINGEN I ÅBO	15
4.1 Myntningen i Åbo under Erik av Pommern och Kristofer av Bayern	15
4.2 Inledning till Karl Knutsson Bondes myntning i Åbo	16
4.3 Historisk kontext – Karl Knutsson Bondes tid vid makten	17
4.4 Tidigare forskning	18
4.5 Analys av stampkedjorna	19
4.6 Resultat – Åbo blir rikets största myntverk	20
4.7 Frågan om myntpräglingen i Raseborg	20
5. SAMMANFATTNING	22
REFERENSER	22
APPENDIX	

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund

De vikingatida skattfynden visar att åbotrakten har varit ekonomiskt betydande redan under järnåldern. Att just Åbo blev den enda myntorten i Finland under senmedeltiden är därför inte förvånande. Åbo är Finlands äldsta och största medeltida stad och tack vare sitt gynnsamma geografiska läge blev den en av de viktigaste medeltida städerna i hela det svenska riket. Staden hade också en central roll för Finlands administrativa organisation.

Jussi-Pekka Taavitsainen diskuterar i en artikel *Turku – Åbo, staden under förändring* de olika teorier som framförts om när och hur staden blev till (Taavitsainen 2008). Taavitsainen påpekar att de största och mest betydelsefulla stadsarkeologiska utgrävningarna i Åbo gjordes först på 1990-talet och i början av 2000-talet. Tack vare de nya fältundersökningarna har tidigare uppfattningar om stadens grundande kunnat revideras (Taavitsainen 2008, 379-381). Enligt den idag rådande uppfattningen föregicks grundandet av staden inte av en tysk handelskoloni, som man tidigare trott, utan Åbo planerades och grundades systematiskt på 1280- och 1290-talen (Hiekkanen 2002 och 2003; Taavitsainen 2008). Även det äldsta skedet av Åbo slott har daterats till 1280-talet, vilket visar platsens strategiska betydelse. Tack vare biskopssätet och slottet hade Åbo en privilegierad ställning i områdets handelsförbindelser (Kostet 1986, 7-8).

För att närmare förstå den senmedeltida mynttillverkningen i Åbo, i förhållande till Sveriges andra myntorter, måste man placera åbomynten i ett större kulturhistoriskt och politiskt sammanhang. Den mest intensiva mynttillverkningen i Åbo hör till Kalmarunionens tid (1397-1523). Personalunionen mellan Nordens tre riken, som inrättades i samband med Eriks av Pommern kröning i Kalmar 1397, utgör den yttre ramen för myntpräglingen. P.g.a. digerdödens efterverkningar hade all myntprägling i svenska riket legat nere ca 1390-1405. Efter avbrottet började myntningen på nytt ca 1405 under Erik av Pommern (1396-1439). Man myntade efterhand i Stockholm, Västerås samt Åbo. Myntpräglingen i Åbo började strax före 1410 (Sarvas 1996, 333) och fortsatte under de följande regenterna. I första hand ville man förbättra tillgången på svenska mynt i åbostiftet.

Den första säkra urkunden om åbomynt är från 1412 (Hausen 1910, nr 1372). Tidvis var myntningen av begränsat omfång och präglingen kunde vara avbruten under kortare eller längre perioder. Under Karl Knutsson Bondes tid (1448-1457, 1464 -1465 samt 1467-1470) skedde en stor förändring och Åbo blev ett av rikets centrala myntverk. Den sista myntningen i Åbo ägde rum 1556-1558. Helsingfors grundades 1555 som ett försök att skapa en motpol till Reval och därmed försvagades efterhand Åbos ställning med tanke på handeln som bedrevs på Livland. Myntningen i Finland återupptogs sedan först 1866 i Helsingfors under den ryska tiden. Som en parentes kan nämnas att idag präglas alla svenska mynt i Vanda utanför Helsingfors.

Under Erik av Pommern präglade man en ny valör (s.k. *abo*) samt örtugar och penningar (brakteater) i Åbo (fig. 1-3). Erik av Pommern var Margaretas medregent från 1396 till hennes död 1412, men det finns inga mynt som kan föras till drottning Margareta. Enligt Pekka Sarvas kan idag enbart örtugar föras till Åbo under Kristofer av Bayern (1440-1448) och Karl Knutsson Bonde (1448-1457, 1464-1465, 1467-1470) (Sarvas 1989, 362) (fig. 4-5).

Fig. 1. Erik av Pommern 1396-1439. Åbo, penning. Hagby kyrka, Småland.

Fig. 2. Erik av Pommern 1396-1439. Åbo, abo (LL 9b). Dominikanerkonventet, Sigtuna, Uppland.

Fig. 3. Erik av Pommern 1396-1439. Åbo, örtug (LL 8b). Biskopskulla kyrka, Uppland.

Fig. 4. Kristofer av Bayern 1440-1448. Åbo, örtug (LL 6). Biskopskulla kyrka, Uppland.

Fig. 5. Karl Knutsson Bonde (1448-1457, 1464-1465, 1467-1470). Åbo, örtug. (LL 6). Stegeborg, Östergötland.

Myntpräglingen fortsatte under kortare perioder under Gustav I:s regering, långt efter att Kalmarunionen hade upphört. Från 1523 ändrades örtugens värde till $\frac{1}{2}$ öre (tidigare $\frac{1}{3}$ öre) och $\frac{1}{2}$ örtugen / fyrken till $\frac{1}{4}$ öre (tidigare $\frac{1}{6}$ öre) (Rasmusson, 1960, Wallroth 1918, 16). Under Gustav I:s regering myntade man 1-öre i Åbo, daterade till 1523-1524 (SM 96 och SM 97). Ett begränsat antal 1-öresmynt från Åbo har bevarats. Ivar Leimus tar upp ytterligare två underhålliga nominaler från 1523-1524 som nämns i arkivmaterialet från Reval. Enligt

urkunder förlänade Gustav I mynträtten till borgmästaren i Reval, Jacob Richerdes, som lät prägla 4 ½-lödiga (28% silver) ören och 2 ½-lödiga (15-16% silver) fyrkar i Finland. Det finns även osäkra uppgifter om örtugen. Dessutom visar urkunden att Jacob Richerdes myntade 4-lödiga (25% silver) fyrkar i Åbo i slutet av 1520-talet (Leimus 1984, 110, 114). Under den sista myntningsperioden i Åbo (1556-1558) lät Gustav I prägla sju olika nominaler: 1 mark, ½ mark, 2 öre, 16 öre (klipping), 8 öre (klipping), 4 öre (klipping), och 2 öre (klipping) (fig. 6).

Tidigare forskning har fört örtugar och halvörtugar från Åbo med inskriften SCS HEINRICUS EB till Sten Sture den äldre (1470-1497, 1501-1503) (LL 6, LL 7 och LL 18). Ivar Leimus har fört halvörtugarna till 1520-talet och p.g.a. bl.a. de svenska skattfynden kan även örtugarna idag föras till Gustav I (fig. 7) (Leimus 1992, 150-151). Jag återkommer till frågan senare i analysen. Bengt Hemmingsson har framfört en teori om att mynten med Sankt Henriks namn sannolikt skulle ha präglats på biskop Arvid Kurcks initiativ under upproret mot danskarna i Finland 1521/22 (Hemmingsson 1999b, 55).

Fig. 6. Gustav I (1523-1560). Åbo, 2 öre (klipping) 1556 (SM 241). Biskopsgården, Linköping, Östergötland.

Fig. 7. Gustav I (1523-1560). Åbo, ½ örtug (LL 18 [under Sten Sture d.ä.]). Alvastra kloster, Östergötland.

1.2 Syfte och frågeställningar

De medeltida mynt som har präglats i Åbo och funna inom det nutida Sveriges gränser utgör en liten men intressant grupp, som inte tidigare varit föremål för ett närmare studium. Syftet med denna studie är att göra en sammanställning av fynden för att se vilken roll åbomynten hade i myntcirkulationen i Sverige under olika tider samt att redovisa myntens geografiska spridning i Sverige. Fyndens spridning redovisas på kartor efter den periodindelning som stadens mynthistoria motiverar.

Vidare försöker jag att utifrån det svenska myntmaterialet att undersöka myntningens utveckling i Åbo. Skillnaden mot tidigare forskningen är att analysen särskilt inriktas på Karl Knutsson Bondes myntning i Åbo, som har fått mer uppmärksamhet i debatten först under de senaste åren. Förutsättningarna för en analys är goda, eftersom huvuddelen av Karl Knutssons åboörtugar kommer från svenska fynd. Den östra riksdelen ingick självklart i det naturliga

cirkulationsområdet för åbomynten och de finska fynden skulle erbjuda intressanta jämförelser för analysen. Även en grundligare studie av fynd med baltiska mynt i Finland skulle kunna belysa myntningens utveckling i Åbo. En inventering av de medeltida myntfynden i Finland är ändå en större uppgift och för att arbetet ska bli av rimligt omfång har jag valt att begränsa mig till en studie av åbomynt som är funna inom det nutida Sveriges gränser. Det i Finland påträffade myntmaterialet är absolut ett ämne som är värt att återkomma till i framtiden.

Uppgifter om myntfynd har insamlats dels från tryckta fyndpublikationer och artiklar, dels från opublicerade fyndlistor. Ur källkritisk synpunkt skall man iaktta att det kan finnas enstaka fynd som inte har kommit med i undersökningen.

Jag vill framföra ett stort tack till Numismatiska forskningsgruppen i Stockholm för hjälp och givande diskussioner.

1.3 Om myntpräglingen i Finland under medeltiden

Åbo är den enda säkra myntorten i Finland under medeltiden. Utöver Åbo har man även sett Viborg som en tänkbar myntort. En eventuell myntprägling i Viborg har diskuterats sedan början av 1900-talet. Först tog Adrian Neovius ställning för myntningen i Viborg i en artikel, och ett decennium senare kommenterades den av Mauritz Hallberg i *Några anteckningar om Åbo mynte* (Neovius 1908; Hallberg 1918, 17). Den tidiga diskussionen baserades på ett citat om ”Vigborgx mynth” i Kirstin Bengtsdotters köpebrev från 1415 (Hausen 1910, nr 1450-1451) samt en man kallad Olof Myntare från Viborg som nämns i en urkund för första gången år 1411 (Hausen 1910, nr 1355).

Under den senaste tiden har myntningen i Viborg behandlats av Yrjö Hyötyniemi och Tuukka Talvio (Hyötyniemi 1993, Talvio 2008). Hyötyniemi anser i sin artikel från 1993 att namnet Myntare tyder på ett efternamn och det talar därför snarare emot än för myntaryrket. Talvio konstaterar att om Olof Myntare var en myntmästare, bör hans aktivitet höra till början av 1400-talet eller tidigast i slutet av 1300-talet. Det finns inga örtugar eller penningar som passar in på den tiden och som skulle kunna vara präglade i Viborg. Man kan emellertid ha präglat mynt i Viborg under Magnus Erikssons tid (1319-1363). Enligt Talvio skulle en tvåsidig penning 1340-1354 med bokstaven W mellan tre kronor samt en penning (brakteat) 1354-1363 med bokstaven W kunna passa in (Tallio 2008, 8-9).

Kjell Holmberg har framfört en teori att Karl Knutsson Bonde skulle ha flyttat myntverket från Åbo till Raseborg våren 1465, när kungen hade bosatt sig i Raseborg under sin exil i Finland (Holmberg 2009a). Jag kan inte hitta något stöd för tolkningen att Karl Knutsson Bonde skulle ha präglat mynt i Raseborg. Jag återkommer till frågan senare i analysen.

1.4 Åbomyntningens forskningshistoria

En översikt över den svenska mynthistorien återges i *Numismatiska Meddelanden* XL. I den ger Frédéric Elfver och Anders Frösell en aktuell sammanfattning över myntningen och den ekonomiska utvecklingen i Sverige under perioden 1396 till 1520 i artikeln *Unionstiden och internationaliseringen*. Åbo ingår som en av myntorterna (Elfver & Frösell 1995).

Myntförhållandena och myntningen i Åbo under Erik av Pommern (1396-1439) har väckt mycket intresse inom den tidigare numismatiska forskningen. Särskilt valören för de mynt som idag betecknas som *abo* har diskuterats flitigt. Pekka Sarvas har behandlat frågor kring

myntningen i Åbo under Erik av Pommern i ett flertal artiklar (Sarvas 1981, 1989, 1995 och 1996). För närvarande arbetar Johan Holm (Numismatiska forskningsgruppen, Stockholms universitet) med ett forskningsprojekt om Eriks av Pommern myntning i Stockholm, Västerås och Åbo.

I Livland uppkom en myntförsämringsperiod i början av 1400-talet och Pekka Sarvas ser början av Åbo-myntningen i belysning av den myntförsämring som drabbade den livländska artigen. Man använde livländskt mynt i sydvästra och östra Finland, vid sidan av det inhemska svenska myntet. Efter myntförsämringen skapade man en ny valör som motsvarade den gamla livländska artigen, som i Finland kallades för *refflisch* (revalsk efter myntorten Reval). En artig hade ett värde på 6 svenska penningar, d.v.s. artigen var något mindre värd än den svenska örtugen. Även abo cirkulerade först till en kurs av 6 svenska penningar, men kursen föll snart till 4 svenska penningar. Abon existerar i tre huvudtyper, varav den äldsta bara är känd i ett exemplar, hittad i Tavastehus slott under utgrävningar 1957 (Sarvas 1981). Förutom abon präglade man även örtugar och penningar i Åbo under Erik av Pommern. Sarvas menar att myntningen började med abo och penningar, och först senare började man präglade örtugar (Sarvas 1996, 333).

Sarvas menar även att öppnandet av det nya myntverket i Åbo kan ses som ett av exemplen på kung Eriks strävanden att förstärka Finlands autonoma ställning gentemot Sverige i unionsriket (Sarvas 1996, 333). Bengt Hemmingsson menar däremot att fiskala skäl kan ha varit avgörande. Han påpekar att införandet av en penningskatt (före 1413) sammanfaller i tiden med upprättandet av ett myntverk i Åbo. Valet att basera den nya valören på den livländska artigen, som man därefter även försökte prångla ut till överkurs, skulle enligt Hemmingsson tyda på att man snarare försökte bedriva en motsvarighet till dansk myntpolitik i Finland (Hemmingsson 1999a, 128).

Brita Malmer har studerat kronologin för penningarna (brakteaterna) präglade i Stockholm (krönt, framvänt huvud), Västerås (krönt A) samt Söderköping (krönt S) (Malmer 1980). Efter att Malmers studie publicerats har Pekka Sarvas kunnat föra en grupp brakteater med bokstaven A inom slät ring till Åbo. Sarvas har delat in åbopenningarna i fem olika grupper (Sarvas 1989, 358). Han konstaterar att man med hjälp av svenska skattfynd kan datera hela A-brakteatserien till första hälften av 1400-talet, men att man inte kan komma till en närmare datering. Sarvas anser att åbopenningarnas kurs skulle vara 1/8 abo och att hela serien därmed skulle vara präglad under Erik av Pommern. Han menar även att de parallella åbopenningserierna till Kristofers av Bayern och Karl Knutsson Bondes örtugserier skulle hittas bland de krönte A-brakteaterna (malmer, 1980, KrA Y) (Sarvas 1989, 362).

Malmer har fört alla krönte A-brakteaterna med rosor eller stjärnor som bitecken till en och samma grupp (KrA YIIa) (Malmer 1980). Kjell Holmberg har kunnat särskilja dessa bitecken från varandra och han har framfört en teori att gruppen som består av krönte A-brakteater med stjärnor som bitecken skulle vara präglade i Åbo under Karl Knutsson Bonde (Holmberg 2009b). Tuukka Talvio instämmer inte med Holmbergs teori p.g.a. spridningsbilden. Talvio menar att de krönte A-brakteaterna med stjärnor som bitecken är så sällsynta i de finska fynden att mynten inte kan vara präglade i Åbo (Talvio 2011, 163). För närvarande skriver Talvio en omfattande artikel om åbobrakteaterna och där kommer han att bl.a. diskutera deras datering mer i detalj.

Karl Knutsson Bondes örtugar är de allra vanligaste bland åbomynten, men de har fått mera uppmärksamhet inom forskningen först under senare åren. Jonas Rundberg har publicerat en

stampstudie över örtugar från ca 1440 till 1470-talets slut, där han presenterar en relativ kronologi för örtugarna (Rundberg 2005, 35).

Ivar Leimus tar upp de underhaltiga ören och fyrkar som präglades i Åbo under Gustav I i sin artikel *Jacob Richerdes`myntningsaffär i Finland och i Reval* (Leimus 1984). Leimus behandlar tidigare opublicerat arkivmaterial från Reval som oväntat verifierade att borgmästaren Jacob Richerdes även lät prägla mynt, d.v.s. 4 ½-lödiga ören och 2 ½-lödiga fyrkar, i Finland 1523-1524. Dessutom finns det osäkra uppgifter om dubbelfyrkar, d.v.s. örtugar. Under befrielsekriget mot Kristian II hade den blivande svenske kungen Gustav I lånat medel av Richerdes och i stället för att återbetala pengarna gav Gustav I Richerdes rätt att driva myntverket och få tillbaka lånet i form av myntningsinkomsterna. Myntverket låg i Finland, sannolikt i Åbo. Leimus refererar till Pekka Sarvas som av en slump hittade en unik odaterad fyrk präglad i Åbo. Enligt Sarvas har fyrken låg silverhalt och samma stil som örena från 1523 (Sarvas 1995, 52). Enligt arkivaliska uppgifter har man myntat ca 88.000 ex. och därför antar Leimus att man måste ha angivit någon annan myntort på mynten i Åbo, möjligen Stockholm. Vidare hänvisar Leimus till två finska myntskatter från Rautajärvi och Vaala som innehåller fyrkar med sämre halt och mera grövre bearbetning. Leimus menar att fyrkar i dessa skatterna skulle kunna passa in. Tyvärr kan man idag inte skilja fyrkar präglade i Åbo från de ”äkta” svenska fyrkarna. Någon gång efter den 23 maj 1524 flyttade myntningen från Finland till Reval. Enligt urkunden myntade Jacob Richerdes på nytt i Åbo i slutet av 1520-talet, denna gång 4-lödiga fyrkar. Man känner inte till mynt som skulle ange Åbo som myntort från denna period och därmed antar Leimus att man även vid detta tillfälle angav en annan myntort, troligen Stockholm.

Enligt Kenneth Jonsson visar källmaterialet som Leimus publicerade att myntningen ligger på gränsen till falskmyntning och har likheter med Gustav I:s myntning i Stockholm 1535 (Jonsson 1985, 79). Frédéric Elfver har publicerat en unik hybrid mellan Uppsala 1 öre 1522, SM 6 (åtsidan) och Åbo 1 öre 1524, SM 97 (frånsidan) (Elfver 2004a). Myntet hittades 1991 i samband med en arkeologisk undersökning i Strängnäs, Södermanland. Leimus påpekar att Richerdes tog fler yrkesmän med sig från Reval till Åbo, bland dem stämpelgravören Phylipus van Foyssych, men stämpelgravören flydde och då har myntmästaren troligen haft svårigheter att anskaffa nya stampar till örena (Leimus 1984, 111-112). Myntfyndet från Strängnäs indikerar att stamparna som användes vid myntningen i Åbo för 1-ören 1524 och möjligen även 1523 producerades i Uppsala (Elfver 2004a, 53).

Den sista myntningen i Åbo ägde rum 1556-1558 medan kriget mot Ryssland pågick. Sveriges förhållande med den ryska grannen hade varit spänt sedan medeltiden. Länderna hade slutit fred i Nöteborg 1323, men gränsdragningen i ödemarkerna var fortfarande ett kontinuerligt tvisteämne. Under Gustav I expanderade den finska befolkningen kraftigt österut över den gamla gränsen. Den finska nybyggarexpansionen ledde till oroligheter och mindre plundringståg och härjningar pågick nästan konstant. Situationen eskalerade till krig 1554. Sverige och Ryssland slöt fred 1557, men förhållandena mellan de två länderna fortsatte att vara instabilt (Sundberg 1998, 35-41). Krigskostnaderna blev höga för Gustav I. Myntpräglingen, som tycks ha legat nere i hela riket 1551-1555, började ånyo i Stockholm och Åbo år 1556. Kungen lät prägla flera olika nominaler: 1 mark, ½ mark och 2 öre (SM 220-231). Dessutom präglades 16 öre, 8 öre, 4 öre samt 2 öre i form av klippingar (SM 232-242). Klippingarna, som gick lättare och snabbare att prägla än runda mynt, var i första hand avsedda för att betala lön till soldaterna. Klippingarna var 8-lödiga och stämde således överens med de samtida runda mynten.

2. MATERIALREDOVISNING

Det totala antalet mynt präglade i Åbo och hittade inom det nutida Sveriges gränser är fler än 425 exemplar. Skattfynden omfattar fler än 397 exemplar och lösfynden 28 exemplar. Skattfynden kommer från 23 fyndplatser och lösfynden från 23 fyndplatser, och fynden fördelar sig på 14 landskap. Ett skattfynd från Skara domkyrka, med t.p.q. 1529, står för hälften av materialet.

Det mest framträdande fyndområdet är Västergötland med 230 ex. Fynden kommer från fem skatter och ett lösfynd. Andra landskap med stort antal åbomynt är Uppland med 67 ex. Fynden kommer från tre skatter och åtta lösfynd (tab. 1).

	<i>Mynt</i>	<i>Skatter</i>	<i>Lösfynd</i>	<i>Antal fyndplatser</i>
Bohuslän	1	1	-	-
Dalarna	-	-	1	1
Dalsland	-	-	1	1
Hälsingland	-	-	1	1
Jämtland	26	1	-	-
Norrbottn	3	1	-	-
Småland	30	2	2	2
Södermanland	13	3	3	2
Uppland	57	3	9	8
Värmland	6	1	-	-
Västergötland	229	5	1	1
Västmanland	3	1	5	3
Ångermanland	-	-	1	1
Östergötland	29	5	4	3
<i>Tillsammans</i>	<i>397</i>	<i>23</i>	<i>28</i>	<i>23</i>

Tabell 1. Fyndens fördelning på landskap i Sverige.

3. ANALYS

3.1 Spridningsbild - lösfynden

Lösfynden och skattfynden visar normalt olika spridningsbilder. Lösfynden representerar något som uppstår kontinuerligt och de säger mycket om den lokala myntcirkulationen, eftersom förekomst av en viss typ är tecken på att typen har använts i detta område.

Spridningsbilden visar att åbomynt i Sverige har varit i omlopp i betydande omfattning i Mälardalen. 18 av 28 lösfynd kommer från Mälardalen, som omfattar landskapen Närke, Södermanland, Uppland och Västmanland.

Pekka Sarvas har tidigare konstaterat att A-brakteaterna (penningar) främst har hamnat i närområdet (Sarvas 1989, 359). Den geografiska spridningen av A-brakteater skulle således antyda att man började myntningen i Åbo i första hand för att förbättra tillgången till svenska mynt i Åbo stift. Sarvas förtecknar 67 fyndexemplar av A-brakteater, varav 19 kommer från skattfynd och 48 är lösfynd. Av 67 ex. kommer bara sex från Sverige (fig. 8) och ett från Norge – däremot kommer hela 60 ex. från Finland (Sarvas 1989, 359-360). Efter att Sarvas studie publicerats har man hittat ytterligare två A-brakteater i Finland, en från Pälkäne kyrkoruin och en från Kustö slott (Talvio 2011, 162). Idag finns sex ex. från Sverige varav fem ex. i skattfynd.

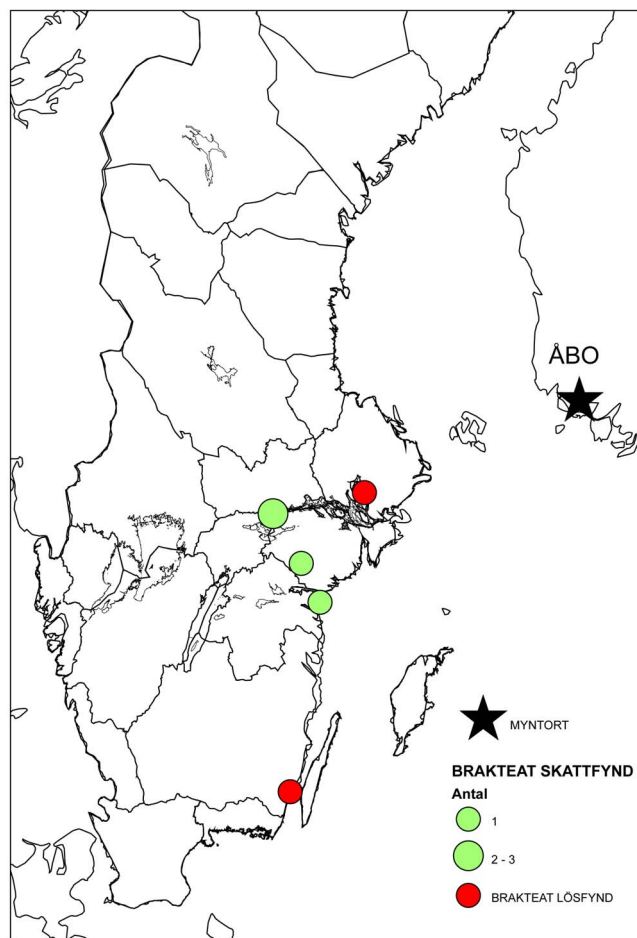

Fig. 8. Spridning av A-brakteater i Sverige. Kompletterad efter Sarvas 1989.

Det som har publicerats av medeltida myntfynd i Finland är sporadiskt eller mycket översiktligt. Därför har det tyvärr inte varit möjligt att ta med åbomynt av andra valörer i finska fynd. Redan efter en preliminär genomgång av de finska fynden kan man ändå konstatera att de flesta av Karl Knutsson Bondes åboörtugar inte stannade inom Åbostiftet utan de spreds till Sverige. Det måste ha skett en avsevärd förändring av myntningens volym i Åbo under Karl Knutsson (Fig. 10). Jag återkommer till frågan senare i analysen. Däremot har myntningen i Åbo under Kristofer av Bayern varit av mycket begränsat omfång och man känner inte till några åboörtugar från Kristofer av Bayern i svenska lösfynd.

Eftersom myntningen i Sverige var koncentrerad till Mälardalen och Åbo kan svenska mynt i södra delen av landet (d.v.s. Östergötland, Västergötland och Småland) räknas in i den

grupp som visar överregionala kontakter. Södra Sverige led fortfarande, efter avbrottet i myntningen i Sverige ca 1390-1405, brist på mynt och där fick främmande, låghaltiga inflationsmynt från Gotland, Danmark och Mecklenburg en totalt dominerande ställning i myntcirkulationen (Jonsson 2011, 97-98). Alla svenska mynt var dock gångbara i hela landet. Skåne, Halland och Blekinge däremot tillhörde Danmark. Från dessa östdanska landskap samt från sydvästra delen av Småland finns inga lösfynd med åbomynt. Spridningsbilden för lösfynden ser således ut som väntat.

Stockholm var Sveriges viktigaste handelsstad och politiskt centrum under senmedeltiden och den östra riksdelen hade goda förbindelser med Stockholmsregionen. Stockholms maktcentrum var Gamla Stan och där har man hittat stora mängder med mynt, varav en liten del är medeltida. Medeltida mynt har hittats t.ex. i samband med arkeologiska undersökningar på 1990-talet på Stortorget, vid Storkyrkobrinken och vid Mynttorget. Förutom Gamla Stan är de äldsta stadsdelarna i Stockholm Helgeandsholmen och Riddarholmen, där man har hittat en mindre mängd medeltida mynt. Tyngdpunkten ligger ändå tydligt på 1600-1700-talen (Golabiewski Lannby & Wiséhn 2003). Det är förvånande att det bara finns ett känt lösfynd med åbomynt, en abo, från Stockholm. Fyndet kommer från Riddarholmskyrkan. Däremot har man funnit tre ex. åbomynt från Sigtuna och två ex. från Uppsala. Alla nio lösfynd med åbomynt i Uppland är från Eriks av Pommerns tid (Fig. 9).

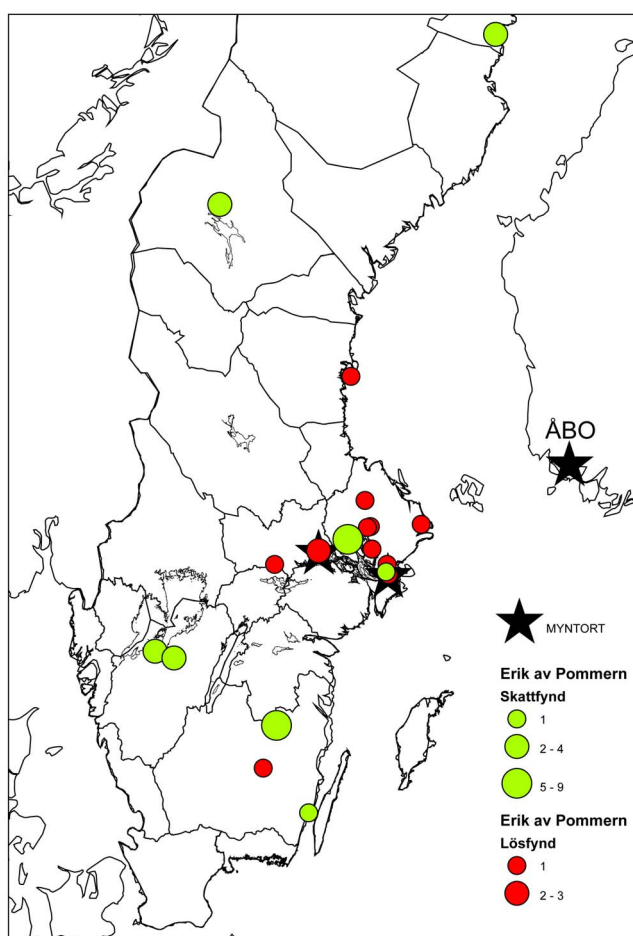

Fig. 9. Skatt- och lösfynd med åbomynt under Erik av Pommern (1396-1439).

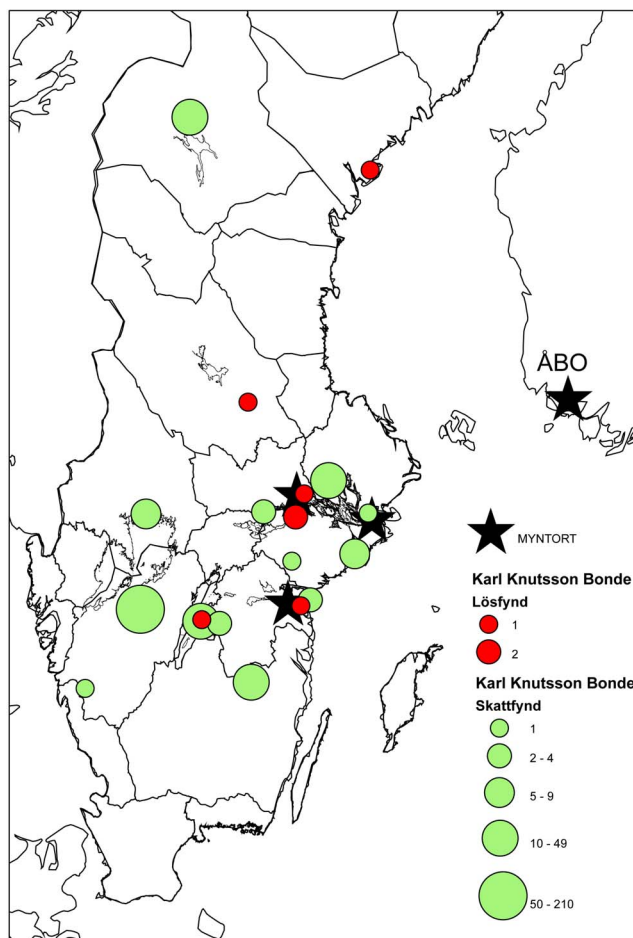

Fig. 10. Skatt- och lösfynd med åbomynt under Karl Knutsson Bonde (1448-1457, 1464-1465, 1467-1470).

3.2 Spridningsbild - skattfynden

Skattfyndens geografiska sammansättning är oftast bredare jämfört med lösfynden. Klackenberg har konstaterat att skattfynden har mer slumpartad sammansättning än lösfynden och de representerar enstaka och ofta unika händelser. Det är mycket sällan man kan knyta skatten till dess innehavare (Klackenberg 1992, 39). Skattfynden är ändå mycket intressanta eftersom man p.g.a. deras sammansättning kan fastställa vilka mynttyper som var i omlopp samtidigt.

Det fyndrikaste landskapet med skattfynd som innehåller åbomynt är Västergötland. Andra landskap med flera skattfynd är Östergötland och Uppland. Att Västergötland är det landskap som har klart mest skattfynd kan dels bero på det geografiska läget. Ända till mitten av 1600-talet var Västergötland en gränsprovins och drabbades alltid hårdast vid fientliga infall söderifrån. Å andra sidan är Västergötland också en gammal, tätbefolkad kulturbygd på samma sätt som Mälarenregionen och Östergötland, och således är det naturligt att de flesta skattfynden kommer från dessa områden.

Allmänt kan man konstatera att de tidiga fynden med åbomynt är koncentrerade kring Mälarenområdet och norra Sverige, medan tyngdpunkten flyttar till Götaland under Gustav I:s tid (fig. 11). Man känner överhuvudtaget inte till myntskatter från norra Sverige under Gustav

I:s regering. Hur förändringarna ska kunna tolkas återstår att undersöka. Det är delvis troligen frågan om en kraftig nyodling som var märkbar redan på 1490-talet. Bl.a. jordeböcker och räkenskaper visar att man då tog upp tusentals nya gårdar ute i marginalbygden i södra och västra Sverige samt i de norrländska landskapen (t.ex. Larsson 2002, 114).

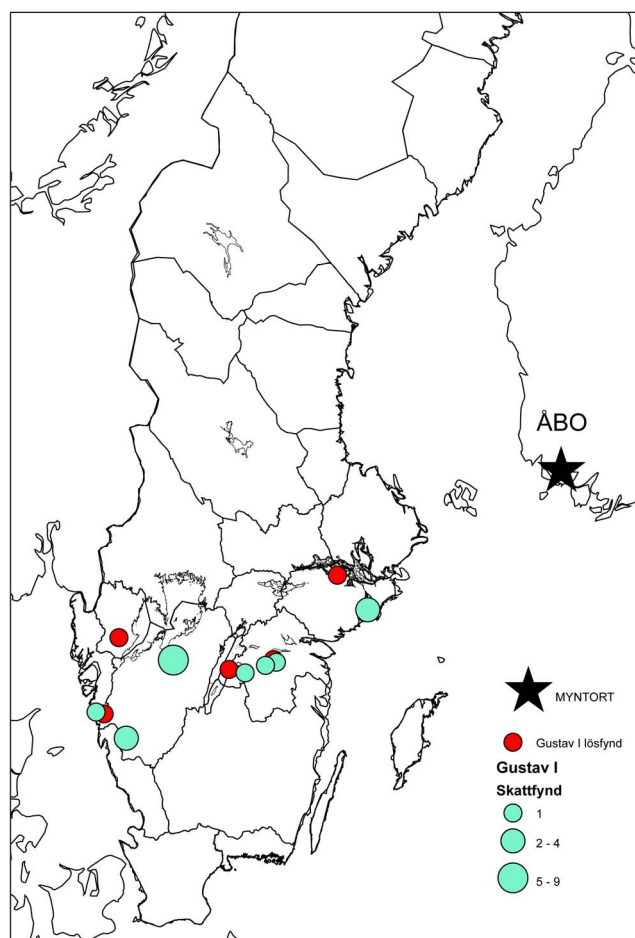

Fig. 11. Skatt- och lösfynd med åbomynt under Gustav I (1523-1560).

3.3 Analys - Lösfynden

Majoriteten av lösfynden med åbomynt kommer från en kyrklig miljö (17 av 28 lösfynd; sju ex. från sockenkyrkor, fem ex. från kloster och konvent, tre ex. från en domkyrka, ett ex. från en klosterkyrka och ett ex. från en biskopsgård). Klackenberg menar att lösfynd från kyrkorna är primärt tappade av kyrkobesökarna och ska uppfattas som "offerspill" vid altaret och helgonbilder. Avsikten har varit att offra mynt på altaret eller i offerstocken, men ibland tappades ett mynt och det kunde lätt försvinna (Klackenberg 1992, 34-35).

Henrik Klackenberg har i sin avhandling noterat att större och tyngre mynt oftast hittas i depåfynd och i andra fyndmiljöer som kloster och städer, medan det huvudsakligen är de lägsta nominalerna som hittas i sockenkyrkorna (Klackenberg 1992, 34-35). Detta passar bra ihop med materialet från Åbo. Man hade flera nominaler i omlopp under Erik av Pommern (d.v.s. örtug, abo och penning). Bara ett ex. i lösfynden från Erik av Pommern är en örtug, medan 14 ex. är aboer och tre är penningar. Under Kristofer av Bayern och Karl Knutsson Bonde myntades bara en större nominal – örtugen – och från den tiden har man ett begränsat antal lösfynd i förhållande till antalet skattfynd (tab.2).

Erik av Pommern	Örtug	Abo	Penning		
Skattfynd	21	9	5		
Lösfynd	1	13	2		
Kristofer av Bayern	Örtug				
Skattfynd	1				
Lösfynd	-				
Karl Knutsson Bonde	Örtug				
Skattfynd	343				
Lösfynd	7				
Gustav I	1 mark	½ mark	1 öre	Heinricus örtug	Heinricus ½ örtug
Skattfynd	1	1	1	12	3
Lösfynd	-	-	1	1	1
Gustav I	8 öre (klipping)		2 öre (klipping)		
Skattfynd	-		-		
Lösfynd	1		1		

Tabell 2. Myntens fördelning på skattfynd och lösfynd under Erik av Pommern, Kristofer av Bayern, Karl Knutsson Bonde samt Gustav I.

3.4 Analys - skattfynden

Idag finns det minst 24 kända skattfynd i Sverige som innehåller åbomynt. Den allra största skatten med åbomynt, med t.p.q. 1529, kommer från Skara domkyrka och står för hälften av hela materialet. Skatten hittades redan 1831 och med detta följer att den är dåligt dokumenterad. Skatten omfattade 210 ex. av Karl Knutsson Bondes åboörtugar och minst 2 ex. av Eriks av Pommern åboörtugar samt minst en abo. Skara tidning publicerade skattfyndet den 27 augusti 1831, men tyvärr är bara de olika varianterna redovisade (men inte antalet ex.), vilket innebär att det kan ha funnits flera åbomynt från Erik av Pommern.

Skatten från Skara domkyrka skiljer sig avsevärt från övriga skattfynd under samma tid. Enligt beskrivningen innehåller skatten sammanlagt 1420 ex. mynt, varav hela 820 ex. är från Erik av Pommern. Normalt förekommer Eriks av Pommern örtugar i 1500-talets skatter bara i enstaka exemplar. Även Karl Knutsson Bondes och Kristian I:s örtugar är överrepresenterade med utgångspunkt från skattens sena t.p.q. Jag anser att den kronologiska sammansättningen tydligt visar att skatten är ihopsamlad under lång tid. Skatten har troligen en koppling till reformationen som inleddes i Sverige på 1520-talet. Alla stiftstäder, bland dem Skara, drabbades hårt av reformationens verkningar. På riksdagen i Västerås 1527 bestämdes bl.a. att Läckö slott skulle dras in från skarabiskoparna till Kronan (Sandblad 1986, 614). Skatten har möjligen gömts undan i samband med de kungliga konfiskationerna.

År 1845 hittades ytterligare en intressant skatt i Skara domkyrka, t.p.q. 1541. Skatten, som omfattade 1241 ex. mynt, låg på valvet över domkyrkans norra kor. Den senare skatten från Skara domkyrka innehåller ovanligt många av de sällsynta Heinricusörtugarna från Åbo (9

ex.) (fig. 12). Heinricusörtugarna (LL 6 och 7) och halvörtugarna (LL 18) har traditionellt daterats till Sten Sture d.ä. (1470-1497, 1501-1503). Ivar Leimus har diskuterat halvörtugarnas datering och myntort (Leimus 1992). Leimus har noterat att alla skatter där Heinricushalvörtugarna ingår tillhör 1530-talet, och att även bokstavstyperna i myntens inskrifter tyder på senare datering än 1490-talet. Leimus har även konstaterat att andelen av Heinricushalvörtugar i estniska skatter är oväntad stor. Enligt Leimus skulle fem ex. komma från svenska fynd. Hans uppgifter baserar sig på samlingar och inte på fynd, men man kan konstatera att bara fyra av åboörtugarna kommer från kända svenska fynd. P.g.a. dessa fakta har han framfört en teori att Heinricushalvörtugarna präglades av borgmästaren Jacob Richerdes i Tallinn år 1524 (Leimus 1992, 150-151).

Med ledning bl.a. av de svenska skattfynd dateringar kan man konstatera att förutom halvörtugarna hör även Heinricusörtugarna till 1520-talet. En stor skatt med t.p.q. 1518, kommer från kv. Johannes i Västerås. Skatten omfattar totalt 16.231 mynt, men Heinricusörtugarna är inte representerade. Även andra svenska skattfynd talar för senare datering, eftersom alla skatterna där Heinricusörtugar är representerade är från Gustav I:s tid: Söräng i Mörkö sn, Södermanland, t.p.q. 1531, Vilgot Storegården, Fotskäl sn, Västergötland, t.p.q. 1534, Skara domkyrka, t.p.q. 1541 samt Gunnorps Västergård, Vikingstad sn, Östergötland, t.p.q. 1560. Gunnorps Västergårdsskatten är sen, men skattens tyngdpunkt ligger tydligt på 1520-talet. Skatten innehåller 67 örtugar som dateras till 1529-1531 samt 142 fyrkar som har präglats senast 1529 (SML 1.145).

Fig. 12. Gustav I (1523-1560). Åbo, Heinricusörtug. Åboörtugarna som hittades redan 1845 i Skara domkyrka, går inte att finna idag i KMK:s samlingar. Detta ex. fanns i Västergötlands museum, Skara till 2001, då det stals.

En stor skatt som skiljer sig från skattfynd med åbomynt är från Bollnäs sockenkyrka, Hälsingland, med t.p.q. 1415. Skatten var gömd i ett litet skrin i ett gammalt stenaltare i sakristian. Monica Golabiewski Lannby har tidigare påpekat att skatten har en märklig sammansättning, eftersom den enbart består av örtugar från Erik av Pommern samt möjligen en goldgulden från Riga (Golabiewski Lannby 2001, 43). Örtugarna är väl bestämda i Brenner 1731 (fynd XI). Skatten omfattade 3102 ex. örtugar, varav 254 ex. representerar Eriks av Pommern första stockholmstyp och 2732 ex. hans andra stockholmstyp. Ytterligare 113 ex. av Eriks örtugar kommer från Västerås, men överraskande nog, omfattar skatten inga mynt från Åbo. Det är förvånande att åbomynt inte finns med, eftersom Bollnässkatten är en av de största skatterna på 1400-talet och den klart största skatten norr om Mälaronrådet. Annars är åbomynten förhållandevis vanliga i norr. Kenneth Jonsson har tidigare noterat att åbomynten borde ha funnits med i skatten med tanke på dess nedläggningstid, som Jonsson lägger så sent som ca 1420/25 (Jonsson 2002, 34).

Det finns fyra fynd med åbomynt (två lösfynd och två skattfynd) som ligger perifert i norr. Tre av fynden ligger utmed kusten. Den gamla transportleden, som hette Norrstigen och mestadels var en ridväg under medeltiden, gick längs kusten från Stockholm till Torneå. Åbomynt längst upp i norr har troligen kommit längs Norrstigen, eller också via Östersjön.

Den nordligaste, tidigaste och allra minsta skatten som innehåller åbomynt är Tingsholmen i Norrbotten, med t.p.q. ca 1415.

Från Stockholm känner man till två gamla skattfynd som kan ha innehållit åbomynt. En skatt, med t.p.q. ca 1430, hittades på Södermalm redan år 1680. Södermalm var stadens periferi under senmedeltiden. Kråkvilaskatten, med t.p.q. ca 1520, som troligen hade gömts undan vid bergskanten nära Roslagstull, hittades år 1692. Båda stockholmsskatterna nämns första gången redan i Brenner 1731 (fynd IV och VIII). Brenners beskrivning är kortfattad och det går inte att säga om skatterna har innehållit åbomynt och i så fall hur många ex. Kenneth Jonsson har ändå gjort ett intressant försök att rekonstruera Kråkvilaskattens sammansättning med utgångspunkter från Brenner 1691 och hans därefter daterade planscher samt jämförelser med andra samtida skatter. Jonsson menar att antalet ex. från Erik av Pommern i skatten måste ha varit stort (Jonsson 2003, 10-12). Således är det möjligt att Kråkvilaskatten skulle ha innehållit ett dussin eller ett par dussin åbomynt.

Frédéric Elfver har publicerat ett litet skattfynd från Slöta medeltidskyrka i Västergötland som möjligen har innehållit åbomynt (Elfver 2004b). Fyndet framkom 1786 och omfattade 17 mynt från Gustav I, präglade mellan 1530-1558. Ur fyndet inlöstes bara två mynt som idag inte går att finna i KMK:s samlingar. I Kungl. Myntkabinettets fyndarkiv finns inga uppgifter om skattens sammansättning. Elfver koncentrerar sig framför allt på skattens fyndplats och fyndomständigheter i sin artikel, men han har även gjort en observation som är av intresse i sammanhanget. Tidskriften *Stockholms Posten* publicerade nämligen en notis beträffande det nya myntfyndet den 6 december 1786, och i notisen nämner man att de flesta mynten i fyndet är sådana som finns avritade i Brenner 1731, sid. 65 och 67. Detta innebär att Slötafyndet kan ha innehållit Åbo 1 mark 1556 (SM 221) (Elfver 2004b, 85). Skatten är ändå så liten och Åbo 1 marksmynt så sällsynta att möjligheten är närmast teoretisk.

4. DEN MEDELTIDA MYNTNINGEN I ÅBO

4.1 Myntningen i Åbo under Erik av Pommern och Kristofer av Bayern

Under Erik av Pommern (1396-1439) hade man myntprägling i Stockholm, Västerås och Åbo. Det utan jämförelse största myntverket under Eriks tid var Stockholm, men även myntningen i Västerås och Åbo har varit omfattande. Från hans tid finns det tillsammans minst 7 penningar, 22 aboer samt 13 örtugar från Åbo i fynd inom Sveriges nuvarande gränser.

Mynten har varit i omlopp under lång tid. Eriks örtugar förekommer allmänt i skatter fram till 1400-talets senare del, men enstaka exemplar förekommer fortfarande i 1500-talets skatter. Kenneth Jonsson har noterat att antal ex. präglade för Erik av Pommern normalt t.o.m. är större än mynten från hela perioden 1441-1470 (Jonsson 2003, 10).

I detta sammanhang är den stora skatten från Skara domkyrka, med t.p.q. 1529, åter intressant. Enligt beskrivningen innehåller skatten sammanlagt 1420 ex. mynt, varav hela 820 ex. är från Erik av Pommern. Jag antar att man medvetet sparade de äldre mynten som hade högre silverhalt, men vägde mindre. Lars O. Lagerqvist har påpekat att Eriks mynt ofta har varit utsatta för avfilning av silver runt kanten. Han menar att Eriks örtugar har blivit beskurna i vinstsyfte (Lagerqvist 1961, 69). En utökad studie med beskurna mynt från Erik av Pommern skulle kunna vara intressant i framtiden, men har ej varit möjlig att genomföra inom ramen för min uppsats.

Jonas Rundberg har publicerat en stampstudie över örtugar från ca 1440 till 1470-talets slut (Rundberg 2005). Genom att analysera stampar som användes för att prägla mynt kan man dra slutsatser om att hur omfattande myntproduktionen har varit och hur den har varit organiserad. Under Kristofers av Bayern regeringstid slogs mynt i Stockholm och Åbo. Rundberg har registrerat 61 stampar från örtugsmyntningen i Stockholm under Kristofer av Bayern, medan alla kända ex. från Åbo är präglade med enbart en åtsidesstamp och en fransidesstamp (Rundberg 2005, 35).

Det finns bara ett ex. Kristofers av Bayern åboörtugar i svenska skattfynd och inga i lösfynd, medan stockholmsörtugar förekommer i hela 261 ex. Av det material som finns kan man konstatera att myntningen i Åbo under Kristofer av Bayern har varit mycket kortvarig och blygsam. Rundbergs stampstudie svarar inte på frågan om Kristofer lät prägla örtugar i Åbo i början eller i slutet av sin regeringsperiod (Rundberg 2005, 19-20). Kjell Holmberg menar ändå att åboörtugarna kunde ha varit utförda i samband med att Kristofer av Bayern besteg tronen och enligt Holmberg kan man närmast jämföra dem med minnesmynt (Holmberg 2009b, 86-87).

4.2 Inledning till Karl Knutsson Bondes myntning i Åbo

Det är välkänt sedan länge att Karl Knutsson Bondes örtugar är de allra vanligaste bland åbomynten, men hans åbomyntning har fått mera uppmärksamhet inom numismatiska forskningen först under de senaste åren (Rundberg 2005, Holmberg 2009a och 2009b, Talvio 2011). Totalt förekommer 344 ex. av Karl Knutssons åboörtugar i svenska skattfynd och 7 ex. i lösfynd inom nuvarande Sveriges gränser.

Tillsammans finns det 15 skattfynd i Sverige som innehåller Karl Knutsson Bondes örtugar. Det som är påfallande är förhållandet mellan stockholmsörtugarna och åboörtugarna: de svenska skatterna omfattar bara 339 ex. präglade i Stockholm. Att det finns färre stockholmsörtugar än åboörtugar i skatterna är oväntat, speciellt om man tar hänsyn till att myntningen i Stockholm hade börjat flera år tidigare än myntningen i Åbo. Av det material som finns kan man inte dra någon annan slutsats än att man har haft en mycket omfattande myntning i Åbo under en tid. Men hur ser Karl Knutssons åbomyntning ut vid en närmare granskning?

För att kunna förstå myntningens utveckling i Åbo under Karl Knutsson måste man ha den komplicerade historiska kontexten i åtanke. Karl Knutsson är den ende svenske kung som har regerat landet tre gånger: 1448-1457, juli 1464 – januari 1465 samt september 1467 – maj 1470. Det politiska och militära läget under hans regering var tidvis mycket kaotiskt och kunde skifta hastigt.

Allmänt kan man konstatera att de samtida skriftliga källorna som behandlar den politiska historien är få. De viktigaste är de medeltida svenska rimkrönikorna (*Engelbrektskrönikan*, *Karlskrönikan* och *Sturekrönikan*) samt Ericus Olais huvudverk *Chronica regni Gothorum* ("Goternas rikes krönika"), som behandlar Sveriges historia fram till 1468. Därtill finns samtida källor av allehanda slag som Vadstenadiariet, brev, utländska källor etc.

Förutom myntningen i Åbo har även myntningen och stamkopplingarna i Stockholm analyserats. Förutom själva myntfynden och Jonas Rundbergs stampkatalog över örtugar (Rundberg 2005) bygger analysen huvudsakligen på Dick Harrisons biografi över Karl Knutsson Bonde samt Lars-Olof Larssons bok *Kalmarunionens tid* (Harrison 2002, Larsson

2006). Harrison och Larssons böcker bygger på det fragmentariska och ofta svårtillgängliga källmaterialet och återger tillsammans en samlad översikt över Karl Knutssons regeringstid.

4.3 Historisk kontext – Karl Knutsson Bondes tid vid makten

I anslutning till den intensiva myntningen i Åbo under Karl Knutssons regering är det av intresse att han hade täta förbindelser med den finska riksdelen redan långt innan han valdes till kung. Johannes Magnus, Sveriges siste katolske ärkebiskop, nämner i sitt *Gothorum Sveonumque historia* att Karl Knutsson t.o.m. föddes i nuvarande Finland. Tyvärr finns det inga andra bevis på födelseorten och frågan måste därför lämnas öppen (Kumlien 1973-1975, 622; Harrison 2002, 46). Däremot vet man att Karl Knutsson under sin aktiva tid hade en stark politisk och ekonomisk ställning i östra Sverige och i Finland. Hans ställning i Finland stärktes kraftigt under Kristofers av Bayern regering (1440-1448). Karl Knutsson var främst intresserad av de starka borgarna i södra delen av landet, d.v.s. Raseborg, Tavastehus, Viborg och Åbo. Dick Harrison konstaterar att hans ställning däremot var märkbart svag i Mellansverige och att detta måste ha varit ett medvetet politiskt val, eftersom han bytte bort jordar kring Mälaren (Harrison 2002, 141-142).

Det svenska riksrådet valde Karl Knutsson, som redan hade varit marsk, rikshövitsman och riksföreståndare, till svensk kung den 20 juni 1448 efter att Kristofer av Bayern, kung av alla de tre nordiska rikena, helt oväntat hade dött. Kungafrågan och treriksunionen blev föremål för internordiska förhandlingar, eftersom det inte fanns en naturlig arvtagare. Skälen för att fortsätta unionen skulle ha varit många. Den danska rådsaristokratin ville behålla Kalmarunionen, medan bl.a. Hansan önskade att de nordiska rikena skulle lyda under olika regenter. Den 1 september 1448 utsågs greve Kristian (I) av Oldenburg till dansk kung av det danska riksrådet. Treriksunionen upplöstes således i och med det danska kungavalet och de nordiska rikena skulle hädanefter lyda under olika regenter. Efter kungavalet stod kampen om Gotland och Norge i centrum. Kristian I stod slutligen som segrare både i kampen om Gotland och i den norska tronstriden. Danmark förblev således det ledande riket i Norden.

Karl Knutssons äldsta stockholmsmyntning måste rimligtvis ha börjat redan 1448. Efter att stockholmsmyntningen hade kommit igång kom kriget med Danmark emellan. Kristian I:s avsikt var att även vinna makten över Sverige och försöka återupprätta Kalmarunionen. Mindre anfall gjordes redan fr.o.m. hösten 1449, men kriget mellan Sverige och Danmark bröt ut på allvar på hösten 1451. Danmark hade större resurser och ett tydligt militärt övertag. Kung Kristian hade råd att värva välrustade och välövade tyska legotrupper, medan Karl Knutsson fick nöja sig med Sveriges rusttjänst och den lokala försvarsorganisation (Larsson 2006, 277-278). Kriget utkämpades i södra Sverige samt utmed ost- och västkusten, medan läget i den östra riksdelen var förhållandevis lugnt.

Kriget tog en paus 1453 med ett stillestånd som undertecknades den 31 maj. Freden, med gjorda erövringar, bestod fram till pingsttiden 1455. Kristian I hade inte lyckats att infoga hela Sverige i sitt välde, men han hade vunnit viktiga fördelar inför nästa strid: han hade erövrat de svenska gränsfästena i Finnveden och Västergötland. Blekinge stannade däremot i svenska händer. Det stod klart för båda parterna att kriget skulle fortsätta (Harrison 2002, 231; Larsson 2006, 281).

Man vet att Karl Knutssons myntning i Åbo hade påbörjats först efter 1453 års stillestånd, eftersom kungen i ett brev daterat 17 september 1453 klagade över att det inte fanns tillräckligt med mynt i landet. Enligt brevets uppgifter beslöt kungen att inrätta myntverk även

i Söderköping, Kalmar och Åbo (Hildebrand 1879, 850; Liedgren 1967, 13-16). I verkligheten började man dock aldrig mynta i Kalmar och myntningen i Söderköping blev kortvarig.

År 1456 försämrades Karl Knutssons politiskt läge betydligt. Sverige hade drabbats av svår missväxt och allmogen hade fått nog av betungande extraskatter och stora export- och importsvårigheter. Folket led av krigströtthet (Harrison 2002, 280-281). I januari 1457 började upproret mot Karl Knutsson under ledning av ärkebiskopen Jöns Bengtsson. Uppsälabsbiskopen segrade och Kristian I valdes till svensk kung den 23 juni 1457. Därmed avslutades det långa och blodiga kriget och Kalmarunionen återupprättades. Karl Knutssons sjuåriga exil i Danzig började (Harrison 2002, 290-291; Larsson 2006, 285).

I början gick det bra för Kristian I. År 1458 konfiskerades en stor del av Karl Knutssons egendomar i Sverige, vilket kraftigt stärkte kronans ekonomi. Hanseaternas privilegier i Sverige bekräftades (Harrison 2002, 334). I det långa loppet var det särskilt Kristians I:s skattepolitik som gjorde att även han misslyckades som svensk kung. Missnöjet med statliga skattehöjningar, en så kallad skeppsgärd, resulterade i bondeuppror i Uppland 1463. Upproret slutade med ett blodbad på bönder på Helgeandsholmen. År 1464 tändes uppror i rikets centrala bygder: Östergötland och Uppland. Exakt sju år efter det att han blivit svensk kung, i juni 1464, lämnade kung Kristian Stockholm. Karl Knutsson återkallades och han återfick Sveriges tron (Harrison 2002, 337-352).

Karl Knutssons andra period som svensk kung, från juli 1464 fram till 30 januari 1465, blev kort och mycket kaotisk och slutade med att Karl Knutsson förlorade den svenska kronan för andra gången. Därefter regerade biskopar och stormän som riksföreståndare i Sverige. Karl Knutsson gick i exil, denna gång till Finland, och bosatte sig på Raseborgs slott. Från hösten 1465 till våren 1466 var ärkebiskopen Jöns Bengtsson landets andlige och världslige ledare. Men uppsälabsbiskopen var förknippad med Kristian I:s hatade skattepolitik. Landet drabbades av inbördeskrig. När striderna lugnade ner sig under hösten hade Axelsönerna och Nils Sture triumferat i Mellansverige medan Kristian stod som segerherre i söder. I detta instabila läget, som lätt kunde förändras, återkallades Karl Knutsson att härska i Stockholm. Brevet är daterat 21 september 1467 (Harrison 2002, 363-409).

Inga mynt från Kristian I:s tid som svensk kung 1457-1464 kan föras till Åbo, utan han lät prägla mynt enbart i Stockholm. Under den mycket kaotiska perioden 1465-67, då Sverige styrdes av riksföreståndare, fortsatte mynttillverkningen i Stockholm. Då präglades så kallade interregnumörtugar som är mycket sällsynta och utgivna i s:t Eriks namn. Även från denna tid finns ingen känd myntning i Åbo.

Läget i Sverige föreblev instabilt ända till slaget vid Brunkeberg 1471. Stora delar av södra och västra Sverige låg praktiskt taget helt utanför Karl Knutsson Bondes valde. Mot slutet av 1468 och i början av 1469 försökte Karl Knutsson att ta kontroll över Västergötland. Under samma år gjordes även ett försök att invadera Halland. Karl Knutssons tredje regeringsperiod bestod fram till hans död 15 maj 1470 (Harrison 2002, 363-409).

4.4 Tidigare forskning

Jonas Rundberg har publicerat en stampstudie över örtugar från ca 1440 till 1470-talets slut, där han presenterar en relativ kronologi för örtugarna (Rundberg 2005, 35). Materialet har insamlats både från privata och offentliga samlingar. Kjell Holmberg har gjort ett försök att tolka Karl Knutssons myntning i Åbo i ljuset av den politiska historien och samtidigt introducera en absolut kronologi för Rundbergs huvudtyper (Holmberg 2009a).

I Rundbergs stampstudie fördelar sig hela åbomyntningen på två stora kedjor (G och H), varav kedja G omfattar typerna 5a, 5b och 5c och kedjan H består av typerna 5c, 5d, 5e, 5f, 5g samt 5h. Utöver de stora kedjorna har man en liten kedja I och ett ensamt stamppar (Rundberg 2005). Alla typerna (5a-5h) har Bondevapnet (d.v.s. båt) på stort kors och krönt A över båten på åtsidan samt trekronorssköld på stort kors på frånsidan. Rundberg tar ingen ställning till åboörtugarnas präglingstid, mer än att alla typerna bör ha präglats efter 1453 års stillestånd (Rundberg 2005, 26). Rundbergs registrerade stampar från Åbo under Karl Knutsson uppgår totalt till 125, från Stockholm till 69 och från Söderköping till 6 (Rundberg 2005, 35).

Kjell Holmberg konstaterar att Karl Knutssons åbomyntning 1453-1457 med hög sannolikhet kan identifieras med Rundbergs stampkedja G (Rundberg 2005; Holmberg 2009a, 126).

Mellan kedjorna G och H finns ett glapp. Holmberg menar vidare att glappet är kronologiskt och att åboörtugarna av Rundbergs typ 5c, den äldsta typen som hör till kedja H, skulle vara slagna i Åbo under Karl Knutssons korta andra period som svensk kung, oktober 1464 – januari 1465 (Holmberg 2009a, 123).

4.5 Analys av stampkedjorna

Under tiden för kedja H har det skett något intressant som vid närmare granskning skapar en viktig kronologisk hållpunkt i Karl Knutssons åbomyntning. Man har omgraverat typen 5c till typen 5d genom att stjärnor har punsats in i stampen. Holmbergs förklaring till bitecken i form av stjärnor är att kungen skulle ha flyttat mynttillverkningen från Åbo till sitt residens i Raseborg under sin exil i Finland 1465-1467. Stjärnor som bitecken skulle urskilja örtugarna från tidigare örtugar som är präglade i Åbo. Alla Karl Knutssons åboörtugar med bitecken i form av stjärnor skulle därmed vara präglade i Raseborg (Holmberg 2009a, 126).

Jag anser att tolkningen att Karl Knutsson skulle ha flyttat mynttillverkningen från Åbo till Raseborg under sin exil inte är övertygande, eftersom bitecken i form av stjärnor dyker upp även i Stockholm. Även Rundberg konstaterar att ”vid en jämförelse mellan den stilmässiga utvecklingen som Karl Knutssons åbostampar genomgår kan direkta paralleller dras till stockholmsstamparna” (Rundberg 2005, 22).

Från Karl Knutsson Bonde finns ett bevarat kontrakt med myntmästaren i Stockholm daterat den 2 maj 1449. I och med denna Sveriges äldsta bevarade myntordning fastställdes vikten till 1,55 g och halten till 625/1000 (Liedgren 1967, 12-13). Det innebar att vikten höjdes medan halten sänktes.

I Stockholm dyker stjärnorna upp i slutet på Karl Knutssons första regeringsperiod, möjligen ca 1455 (kedja E, typerna 2c-2d). Hela kedja E (typerna 2a-2e) har Bondevapnet (d.v.s. båt) på stort kors på åtsidan och trekronorssköld på stort kors på frånsidan. Stjärnan förekommer över båten och/eller bredvid kronorna i frånsidans sköld (Rundberg 2005, 22). De omgraverade stjärnorna på åboörtugarna förekommer bredvid kronan på åtsidan och/eller bredvid trekronorsskölden på frånsidan.

Efter den inledande stockholmsmyntningen med bokstaven k har Rundberg registrerat en sammanhängande stampkedja samt kedja K för typen med bondevapnet (d.v.s. parallellen till åbotypen). Det betyder att den typen med bondevapnet måste ha introducerats i Stockholm senast 1453 eller kort tid därefter när åbomyntningen kom igång. Det visar att den i sin helhet

bör höra till hans första regeringsperiod. Antalet stamper för stockholmstypen med bondevapnet uppgår också endast till sammanlagt 47.

Man kan anta att bitecken i form av stjärnor har dykt upp samtidigt på alla tre myntorterna. Detta måste betyda att man har fastställt en ny myntordning som inte har bevarats. Stjärnorna markerar således en ändrad finvikt. Tack vare omgraving kan man även konstatera att de äldsta typerna av kedja H (d.v.s. typerna 5c och 5d) måste vara präglade i slutet på Karl Knutssons första regeringsperiod, möjligen ca 1455-1457.

Redan Hildebrand har konstaterat att Karl Knutssons andra regeringsperiod var så kort att man knappast hade hunnit prägla mynt (Hildebrand 1879, 851). Man måste även ta hänsyn till att behovet av nya mynt på marknaden troligen har varit minst under vintern. Typerna 5e till 5h hör således sannolikt till Karl Knutssons sista regeringsperiod (1467-1470). Det finns en stampkoppling mellan kedjorna 5d och 5e, vilket skulle innebära att man hade sparat en stamp från Karl Knutssons första regeringsperiod.

4.6 Resultat – Åbo blir rikets största myntverk

Utgående från den absoluta kronologin blir det möjligt att närmare redogöra för myntningens utveckling i Åbo. Allmänt kan jag konstatera att myntningen i staden har varit synnerligen intensiv och välorganiserad, särskilt under Karl Knutssons första regeringsperiod. Från den första regeringsperioden känner man till totalt 73 stamper från Åbo, även om myntpräglingsen bara pågick där i högst fyra år (1453-1457). Man kan dock anta att under det spända militära och politiska läget var ekonomin och mynttillverkningen av största vikt för kungen. Från Stockholm känner man till 60 stamper från hela den första regeringsperioden som varade ca 8 år (1448-1457).

Till Karl Knutssons tredje regeringsperiod kan man då föra totalt 52 stamper från Åbo. Åbomyntningen ser dåligt belagd ut i slutet på tredje regeringsperioden. Redan den 10 mars 1479 kom en ny myntordning och det är möjligt att Karl Knutssons sista typer, som hade högre silverhalt, effektivt har försvunnit ur cirkulationen. Det är med andra ord möjligt att man inte känner till alla stamper och stampkopplingar, eftersom dessa mynt då inte har bevarats. Det faktum att Karl Knutssons sista åboörtugar (Rundbergs typ 5h) inte alls är representerade bland de bevarade svenska skattfynden stöder denna tolkning.

Analysen visar att det inte har funnits någon örtugsmyntning i Stockholm under Karl Knutssons sista regeringsperiod (1467-1470). Kedja K, som representerar Karl Knutssons sista stockholmmyntning, omfattar stamper av typen 2d och 2e och de dateras till senare delen av Karl Knutssons första regeringsperiod (Rundberg 2005, 22). Kedja K är mycket komplex och omfattar även stamper från den första interregnumtiden (1457) samt från Kristian I:s regeringstid. Det är svårt att förklara varför stampkedjan ser så komplex ut.

Resultatet av analysen blir att Åbo blev det största myntverket i det svenska riket under Karl Knutssons tredje regeringsperiod, och det enda myntverket där man präglade valören örtug.

4.7 Frågan om myntpräglingsen i Raseborg

I de föregående kapitlen har jag diskuterat Kjell Holmbergs teori att Karl Knutsson Bonde skulle ha flyttat myntverket från Åbo till Raseborg under sin exil i Finland 1465-1467 (Holmberg 2009a, 126). Jag har även framfört en annan tolkning för stjärnor som bitecken på

Karl Knutssons örtugar. Förutom numismatiska bevis finns det även flera andra kriterier, såväl arkeologiska som historiska, som talar emot hans teori.

Det säkraste sättet att bestämma mynttorten skulle naturligtvis vara att man skulle hitta resterna av myntverket vid en arkeologisk utgrävning, men detta sker tyvärr sällan. Man kan ändå konstatera att under de senaste åren har man haft flera stora utgrävningar i Raseborg, men man har inte hittat material som skulle tyda på myntprägling (utgrävningsledaren Georg Haggrén muntligt 4.9.2010). Tyvärr kan man inte heller avgöra mynttorten med hjälp av spridningsbilden, eftersom Karl Knutssons åboörtugar med stjärnor som bitecken är mycket sällsynta i Finland. Vad jag vet finns det inte ett enda ex. bland de finska lösfynden. Förutom själva mynten saknas andra skriftliga källor som säkert skulle kunna bekräfta mynttorten.

Holmberg menar att det mest rationella skulle vara att Karl Knutsson flyttade myntningen direkt under sin kontroll till Raseborg under sin exil (Holmberg 2009, 126). Åbo och Raseborg var dock båda två starka borgar som Holmberg konstaterar. Enligt min mening bör man ändå ta hänsyn till två saker när man tänker på den eventuella myntpräglingen: dels borgen (som gav kontrollmöjligheter), men särskilt närhet till en marknad (d.v.s. den egentliga staden). Kenneth Jonsson har tidigare noterat att myntningen krävde både tillgång till råvaror och närhet till en marknad (Jonsson 1995, 52). Bland annat avstånd till marknaden gör att Åbo och Raseborg hade helt olika förutsättningar för mynttillverkning.

Åbo var det finska huvudfästet med ett stort underhållsområde. Det hör till en rad stora borgar som anlades redan under andra hälften av 1200-talet. Birgitta Fritz har konstaterat att 1200-talsborgarna, som hade en stor betydelse för rikets administrativa organisation även under senmedeltiden, anlades i eller vid en stad, eller att en stad eller handelsplats snart grundades eller växte upp i skydd av borgen. Åboslottet, på samma sätt som Stockholm och Axvall, har dessutom nästan alltid varit kronoförvaltad, vilket visar Åboslottets centrala betydelse. Kontroll över Åbo blev en förutsättning för makten över Finland (Fritz 1972, 34, 162). Raseborg däremot har en helt annan historia. Slottet byggdes först i slutet på 1300-talet, troligen för att kontrollera handeln med Reval i Nyland. Enligt skatteboken har bara åtta socknar utgjort Raseborgs län (västra Nyland), d.v.s. Raseborg hade ett ovanligt litet förvaltningsområde (Fritz 1973, 141).

Det är viktigt att notera att alla kända myntorter på 1400-talet (Stockholm, Söderköping, Västerås, Åbo) låg i eller vid en större stad. Intill Raseborg fanns bara en liten stadsbildning eller köping (t.ex. Lovén 1996, 159-160). Den tätaste bebyggelsen i Finland, d.v.s. marknaden, fanns i sydvästra Finland i landskap som idag motsvaras av Åland, Egentliga Finland och Satakunda. Jag anser att Raseborgs läge inte alls var gynnsamt för mynttillverkning. Borgen låg perifert på landsbygden och vägen med mynten till marknaden omkring Åbo skulle ha varit lång och farlig.

Holmberg tar även upp kapitulationsvillkoren 1465 som bevis för myntpräglingen i Raseborg. Enligt villkoren fick Karl Knutsson Raseborgs och Korsholms län på livstid, utan avgift eller tjänst. Förutom detta fick han Kumo kungsgård med Satakunda på åtta år. Karl Knutsson och hans döttrar tillförsäkrades allt arve- och köpegods som förvärvats innan han blev kung, men som Kristian I konfiskerat (Larsson 2006, 303; Harrison 2002, 368). Karl Knutsson fick även behålla titeln ”Swerigis, Norigis och Gote kungh” och detta har en stor betydelse för Holmbergs tolkning. Jag anser ändå, eftersom Karl Knutsson avsåg sig all rätt till kronan, att det är helt osannolikt att han skulle ha fått behålla myntningsrätten.

5. SAMMANFATTNING

Studien behandlar mynt som är präglade i Åbo under Erik av Pommern (1396-1439), Kristofer av Bayern (1440-1448), Karl Knutsson Bonde (1448-1457, 1464-1465, 1467-1470) samt Gustav I (1523-1560) och funna inom det nutida Sveriges gränser. Materialet omfattar totalt 425 exemplar. Jag har gjort en sammanställning av fynden för att se vilken roll åbomynten hade i myntcirkulationen i Sverige under olika tider samt redovisat myntens geografiska spridning. Analysen visar att åbomynt i Sverige har varit i omlopp i betydande omfattning i Mälardalen.

Analysen inriktas särskilt på Karl Knutsson Bondes örtugar som är de allra vanligaste bland åbomynten. Förutom myntningen i Åbo har även myntningen och stamkopplingarna i Stockholm analyserats. Genom upptäckten av att bitecken i form av stjärnor har dykt upp samtidigt på alla tre myntorterna (Stockholm, Åbo och Söderköping) har jag kunnat fastställa en absolut kronologi för Karl Knutssons örtugar. Utgående från den absoluta kronologin har jag närmare undersökt myntningens utveckling i Åbo. Resultatet blev att Åbo måste ha varit den enda myntorten i riket där man präglade valören örtug under Karl Knutssons sista regeringsperiod (1467-1470). Även Kjell Holmbergs teori att Karl Knutsson Bonde skulle ha flyttat myntverket från Åbo till Raseborg under sin exil i Finland 1465-1467 har diskuterats.

REFERENSER:

Muntliga uppgifter:

Docent Georg Haggrén, Helsingfors universitet

Litteratur:

Ahlström et al. 1976. *Sveriges mynt 1521-1977*. Stockholm 1976.

Brenner, E. 1731. *Thesaurus Nummorum Sueo – Gothicorum*

Elfver, F. 2004a. Nyupptäckt hybrid från Gustav I:s tid. Om Uppsala 1 öre 1522 i kombination med Åbo 1 öre 1524. *SNT* 2004:3, 52-53.

Elfver, F. 2004b. Myntfyndet från Slöta medeltidskyrka i Västergötland. *SNT* 2004 : 4, 84-85.

Elfver, F. och Frösell, A. 1995. Unionstiden och internationaliseringen. *NM XL*, 109-124.

Feldt, A-C. och Jonsson, K. 2005. Ett nygammalt myntfynd från Linköping. *Myntstudier* 2005:2, 16-19.

Fritz, B. 1972-1973. *Hus, land och län. Förvaltningen i Sverige 1250-1434*. Stockholm studies in history 16, 18. Stockholm 1972-1973.

Golabiewski, M. 1985. En senmedeltida svensk-dansk myntskatt i Vättern. *Hikuin* 11, 289-308.

Golabiewski Lannby, M. och Wiséhn, I. 2003. *Märkliga myntskatter i Stockholm*. Stockholm 2003.

Golabiewski Lannby, M. 2001. Medeltida mynt i Bollnäs gamla kyrka. Skatten i skrinet. *Nulla dies sine linea. Festskrift till Ian Wiséhn*. NM XLI, 39-45.

Hallberg, M. 1918. *Några anteckningar om Åbo mynten*. Helsingfors 1919.

Harrison, D. 2002. *Karl Knutsson. En biografi*. Lund 2002.

Hausen, R. 1910. *Finlands medeltidsurkunder*. 1, -1400. Helsingfors 1910.

Hemmingsson, B. 1999a. Arvid Kurck, Jacob Richerdes och myntningen i Åbo på 1520-talet. *SNT* 1999:3, 52-56.

Hemmingsson, B. 1999b. Unionsregenternas myntning i Sverige före 1448. *SNT* 1999:6, 124-130.

Hiekkanen, M. 2002. Die Gründung der Stadt Turku. Civitas et castrum ad Maris Baltici. *Rakstu krajums – veltijums LZA istenajam locelim prof. Dr. habil hist. Andrim Caunem 65 gadu dzives jubileja*. Riga 2002, 157-177.

Hiekkanen, M. 2003. Turun kaupungin perustaminen. Tulkintayritys uusien arkeologisten tutkimusten perusteella. *Kaupunkia pintaa syvemältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan* (red. L. Seppänen). Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX. Turku 2003, 42-52.

Hildebrand, H. 1879. *Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring*. I. Stockholm 1879.

Holmberg, K. 2009a. KAROLVS REX S'G' - MONETA ABOENS' Karl Knutssons åboörtugar – typer, dateringar och några hypoteser. *Samlad glädje 2009*, 121-127.

Holmberg, K. 2009b. Karl Knutssons penningar från Åbo. *Opus mixtum. Uppsatser kring Uppsala universitets myntkabinet* (red. H. Nilsson). Studia Numismatica Upsaliensia 4. Uppsala 2009, 85-94.

Huggert, A., 1984: Ett medeltida myntfynd från Tingsholmen vid Piteå. Till del bevarat i läroverkssamlingen i Umeå. *Thule. Norrländsk kulturtidskrift*. 1984:2, 17-21.

Huggert, A. 2005. Umeå läroverks mynt- och medaljsamling. Kristian II:s klipping funnen i Grundsunda. *SNT* 2005:7, 170-172.

Hyötyniemi, Y. 1993. Myntprägling i Viborg? *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1993:8, 138-144.

Jonsson, K. 1985. Myntningen i Åbo och Reval av svenska mynt 1523-1524. *Myntkontakt* 1985:4-5, 79.

Jonsson, K. 1995. Från utländsk metall till inhemskt mynt. *NM XL*, 43-61.

Jonsson, K. 2002. Två tidiga fynd med Erik av Pommerns mynt. *SNT* 2002:2, 34-35.

Jonsson, K. 2003. Kråkvilan – en skatt med rara mynt från Sturetiden. *Myntstudier* 2003:1, 9-12.

Jonsson, K. 2011. Myntfynden från de öländska kapellen. *Ölands medeltida kapell. En översikt jämte beskrivningar av S:ta Britas och S:ta Margaretas kapell, Runstens härad, Öland band II:6* (red. Ragnhild Boström). Stockholm 2011, 96-105.

Klackenberg, H. 1992. *Moneta nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige*. Lund 1992.

Kostet, J. 1986. Den geografiska och historiska bakgrunden. *Åbo (fi. Turku)* (red. A. Pihlman och J. Kostet). *Medeltidsstaden* 3, 3-63.

Kumlien, K. 1977. Karl Knutsson (Bonde). *Svenskt biografiskt lexikon*, 21. Stockholm 1977, 622-630.

Lagerqvist, L.O. 1961. Frågor rörande svensk myntprägling vid mitten af 1400-talet. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1961, 59-72.

Lagerqvist, L.O. 1970. *Svenska mynt från vikingatid och medeltid (ca 995-1521) samt gotländska mynt (ca 1140-1565)*. Stockholm 1970.

Larsson, L-O. 2002, *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?* Stockholm 2002.

Larsson, L-O. 2006. *Kalmarunionens tid. Från drottning Margareta till Kristian II*. Stockholm 2006.

Leimus, I. 1984. Jacob Richerdes` myntningsaffär i Finland och i Reval. *Historisk tidskrift för Finland* 1984:2, 107-122.

Leimus, I. 1992. Åbomynt i ett estniskt depåfynd. *SNT* 1992:6, 150-151.

Liedgren, J. 1967. Kontrakten med myntmästarna i Stockholm och Uppsala 1449-1527. *NNÅ* 1967, 11-22.

Lovén, C. 1996. *Borgar och befästningar i det medeltida Sverige*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, *Antikvariska serien* 40. Stockholm 1996.

LL - se Lagerqvist 1970

Malmer, B. 1980. *Den senmedeltida penningen i Sverige*. Stockholm 1980.

Neovius, A. 1908. Om myntet som slogs i Finland under medeltiden. *Suomen museo – Finskt Museum* 1908, 31-38.

NM - *Numismatiska Meddelanden*. Stockholm.

Odebäck, K. 2008. Fynden i det medeltida Sverige med mynt från Hansan. *Myntstudier* 2008:2, 1-8.

Rasmusson, N. L. 1960. Fyrk. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, band V, Malmö 1960. sp. 40-41.

Rundberg, J. 2005. *Den svenska örtugsmyntningen under Kristoffer av Bayern till Sten Sture den äldre ca 1440 till 1470-talets slut. En stampstudie*. Stockholm 2005.

Sandblad, H. 1985. Kyrka och kulturliv i Skara under reformations- och stormaktstid. *Skara I. Före 1700 : Staden i stiftet* (red. Arne Sträng). Skara 1985, 613-690.

Sarvas, P. 1981. Ein neuer zweiseitiger Münztyp des Königs Erich von Pommern in Turku (Åbo). *Nordisk Numismatisk Årsskrift 1981*, 171-178.

Sarvas, P. 1989. Die mittelalterlichen Brakteaten von Turku (Åbo). Festschrift till Lars O. Lagerqvist. *NM XXXVII*. Stockholm 1989, 357-364.

Sarvas, P. 1995. Två unika Åbo-mynt. *NNUM 1995:4*, 50-55.

Sarvas, P. 1996. Åbomynt under Erik av Pommern. *Margrete I. Nordens frue og husbond. Kalmarunionen 600 år*. Köpenhamn, 333.

Skara Tidning, 27 augusti 1831.

SML – *Sveriges mynthistoria. Landskapsinventeringen I-II*. Stockholm 1982-2004.

SNT - Svensk Numismatisk Tidskrift, Stockholm.

Stockholmsposten, nr 284, 6 december 1786.

Sundberg, U. 1998. *Svenska krig 1521-1814*. Lund 1998.

Taavitsainen, J.-P. 2008. Turku – Åbo, staden under förändring. *De første 200 årene. Nytt blikk på 27 skandinaviske middelalderbyer* (red. H. Andersson, G. Hansen och I. Øye). Universitetet i Bergen Arkeologiske skrifter. Nordisk 5:377-391.

Talvio, T. 2008. Olof Myntare och frågan om myntningen i Viborg under medeltiden. *Myntstudier 2008:1*, 7-10.

Talvio, T. 2011. A coin hoard from the Turku Dominican Convent (1901). *Times, things & places. 36 essays for Jussi-Pekka Taavitsainen* (red. J. Harjula, M. Helamaa, & J. Haarala). Masku 2011, 152-165.

Wallroth, K-A. *Sveriges mynt 1449-1917*. NM XXII. Stockholm 1918

SKATTFVND						
TPQ Fyndort	Socken	Landskap	År Samling	År	Antal Regent	Valör
1415 Tingsholmen		Nb	1863 VbM		3 Erik av Pommern	Abo
1415 Genevad, Storegården	Mellby	Vg	1852 SHM	1861	4 Erik av Pommern	Örtug
1430 Södermalm	Stockholm	Sö	1680 Privat		? Erik av Pommern	
1448 Mörtbol	Björkvik	Sö	1879 SHM	6432	1 Erik av Pommern	Penning
1448 Mörtbol	Björkvik	Sö	1879 SHM	6432	1 Karl Knutsson Bonde	Örtug
1453 Sörmon (Mariebergskog Karlstad		Vr	1930 KMK	dnr 277/88	6 Karl Knutsson Bonde	Örtug
1457 Järva	Solna	Up	1864 SHM	3251	1 Karl Knutsson Bonde	Örtug
1457 Hamre	Arboga	Vs	1838 SHM	793	? Karl Knutsson Bonde	
1457 Hamre	Arboga	Vs	1838 SHM	793	3 Erik av Pommern	Penning
1457 Gummertorp	Jonsberg	Ög	1833 SHM	629	1 Erik av Pommern	Penning
1457 Gummertorp	Jonsberg	Ög	1833 SHM	629	3 Karl Knutsson Bonde	Örtug
1465 Mossåkra	Rumskulla	Sm	1827 SHM	487	9 Erik av Pommern	Örtug - 8; abo - 1
1465 Mossåkra	Rumskulla	Sm	1827 SHM	487	19 Karl Knutsson Bonde	Örtug
1465 Biskopskulla kyrka	Biskopskulla	Up	1954 SHM	25078	6 Erik av Pommern	Örtug - 5; abo - 1
1465 Biskopskulla kyrka	Biskopskulla	Up	1954 SHM	25078	1 Kristoffer av Bayern	Örtug
1465 Biskopskulla kyrka	Biskopskulla	Up	1954 SHM	25078	49 Karl Knutsson Bonde	Örtug
1481 Västerberg	Offerdal	Jä	1856 SHM	2307	3 Erik av Pommern	Örtug - 1; abo - 2
1481 Västerberg	Offerdal	Jä	1856 SHM	2307	23 Karl Knutsson Bonde	Örtug
1512 Törnebyslätt	Kalmar ls	Sm	1856 SHM	2307	1 Erik av Pommern	Abo
1512 Hästholmen	Västra Tollstad	Ög	1983 ÖLM	20922	20 Karl Knutsson Bonde	Örtug
1518 Solna kyrkogård	Solna	Up	1948 SSM	13694	1 Erik av Pommern	Abo
1520 Kråkvilan	Stockholm	Up	1692 Privat		? Erik av Pommern	
1520 Kråkvilan	Stockholm	Up	1692 Privat		? Karl Knutsson Bonde	
1529 Skara domyrka	Skara	Vg	1831 SHM	597	3 Erik av Pommern	Örtug
1529 Skara domyrka	Skara	Vg	1831 SHM	597	210 Karl Knutsson Bonde	Örtug
1531 Söräng	Mörkö	Sö	1960 SHM	26682	8 Karl Knutsson Bonde	Örtug
1531 Söräng	Mörkö	Sö	1960 SHM	26682	3 Gustav Vasa	Heinricus, ½ örtug
1533 Ryckelsby	Ekeby	Ög	1869 SHM	4097	2 Karl Knutsson Bonde	Örtug
1533 Ryckelsby	Ekeby	Ög	1869 SHM	4097	1 Gustav Vasa	Öre 1524
1534 Vilgot Storegården	Fotskäl	Vg	1949 SHM	24075	2 Gustav Vasa	Heinricus, örtug
1537 Herr Gunnarsgården	Sätla	Vg	1906 SHM	12737	1 Karl Knutsson Bonde	Örtug
1541 Skara domkyrka, norra kc Skara		Vg	1845 SHM	1230	9 Gustav Vasa	Heinricus, örtug
1557 Spänstvägen 22	Björlanda	Bo	1986 GHM		1 Gustav Vasa	1 mark 1556/57
1560 Gunnorps Västergård	Vikingstad	Ög	1899 SHM	10989	1 Gustav Vasa	Heinricus, örtug
1578 Sankt Per, kv., 18	Linköping	Ög	1905 SHM	12524	1 Gustav Vasa	½ mark 1557
					397	

Förkortningar

DM	Dalarnas Museum, Falun.
GHM	Göteborgs Historiska Museum, Göteborg.
KMK	Kungl. Myntkabinettet, Stockholm.
SF	Sigtuna Fornhem, Sigtuna.
SHM	Statens Historiska Museum, Stockholm.
SM	Smålands Museum, Växjö.
SSM	Stockholms Stadsmuseum, Stockholm.
UpplM	Upplandsmuseet, Uppsala.
VbM	Västerbottens Museum, Umeå.
VM	Värmlands Museum, Karlstad.
ÖgLM	Östergötlands Läns Museum, Linköping.